

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica 18 (2022)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.18.5

Mirosław Wójtowicz, Aleksandra Skwarek

Proces urbanizacji Meksyku w latach 1950–2020

Streszczenie

Celem autorów było określenie jak przebiegał proces urbanizacji Meksyku w latach 1950–2020. Szczególną uwagę zwrócono na przestrzenne zmiany w poziomie urbanizacji według regionów i stanów tego kraju. Zbadano także rozwój i przekształcenia sieci miejskiej pod względem przestrzennego zróżnicowania w liczebności i strukturze wielkościowej miast. Przeprowadzone badania potwierdzają, że w analizowanym okresie miał miejsce boom urbanizacyjny, co potwierdza zarówno wzrost wartości wskaźnika urbanizacji z niecałych 43% w 1950 r. do blisko 79% w 2020 r., jak również 4-krotne z górą zwiększenie liczby miast, z 983 do 4189. Znaczące zmiany dokonały się także w przestrzennym rozkładzie urbanizacji, co przejawiało się głównie w spadku dominacji miasta Meksyk i otaczającego go centralnego regionu w poziomie urbanizacji oraz wskaźnika umiastowienia, co sprawiło, że współczesna sieć miejska tego kraju ma bardziej policentryczny charakter.

The process of urbanization of Mexico in the years 1950–2020

Abstract

The aim of the authors was to determine how the process of urbanization in Mexico took place in the years 1950–2020. Particular attention was paid to the study of spatial changes in the level of urbanization by region and state. The development and transformations of the urban network were also examined in terms of spatial differentiation in the number and size structure of cities. The conducted research indicates that in the analyzed period there was an urbanization boom, which is confirmed by both the increase in the value of the urbanization index from less than 43% in 1950 to nearly 79% in 2020, as well as a 4-fold increase in the number of cities, from 983 to 4189. Significant changes also took place in the spatial distribution of the level of urbanization, which was manifested mainly in the decline in the dominance of Mexico City and the surrounding central region in the concentration of urban population and urbanization, which made the contemporary urban network of this country more polycentric.

Słowa kluczowe: Meksyk; poziom urbanizacji; sieć miejska; urbanizacja.

Key words: Mexico; urbanization index; urban network; urbanization.

Otrzymano: 14.08.2022

Received: 14.08.2022

Zaakceptowano: 04.09.2022

Accepted: 04.09.2022

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Wójtowicz, M., Skwarek, A. (2022). Proces urbanizacji Meksyku w latach 1950–2020. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 18, 70–94, doi: 10.24917/20845456.18.5

Wprowadzenie

Obszar dzisiejszego Meksyku był kolebką cywilizacji miejskich rozwijających się w Ameryce Środkowej. Tam właśnie powstały pierwsze prekolumbijskie ośrodki, które współcześni badacze uznają za osiedla mające miejski charakter. Za pierwsze miasto w omawianym regionie większość badaczy uznaje obecne San Lorenzo, ośrodek związany niegdyś z kulturą Olmeków, którego rozkwit przypadł na lata 1400–1000 p.n.e. (Olko, 2010: 27). Później w Mezoameryce rozkwitły jeszcze inne cywilizacje, które wykształciły również osiedla o charakterze miejskim, takie jak np.: Teotihuacan, miasta Majów, Zapoteków i Azteków (Hardoy 1973; Olko 2010).

Przybycie na ten obszar na początku XV wieku Hiszpanów i przeprowadzony przez nich podbój zakończyły funkcjonowanie przedkolumbijskich struktur osadniczych. Hiszpańscy konkwistadorzy szczególnie zainteresowani byli zajęciem miast, gdyż znajdujące się w nich świątynie i pałace kusiły bogatym wyposażeniem ze złota, srebra i szlachetnych kamieni. Wraz z tym podbojem rozpoczęła się też hiszpańska kolonizacja, która przyniosła stworzenie nowej sieci miejskiej, bazującej na europejskich wzorcach. Większość swych miast w Mezoameryce Hiszpanie zakładali na surowym korzeniu, nawet jeżeli korzystali z miejsca, w którym wcześniej funkcjonowało miasto Indian, to wprowadzali zupełnie inne plany przestrzenne, charakteryzujące się regularnym, szachownicowym układem ulic rozchodzących się z placu wyznaczającego centralny punkt miasta (Wyrobisz 1978; Czerny, Czerny 2017). Odstępstwa od tak regularnego rozplanowania pojawiały się głównie w miastach górniczych, związanych z wydobywaniem srebra lub złota, jak np. w Zacatecas, Guanajuato, Taxco, których układ przestrzenny był bardziej zależny od ukształtowania terenu (Brown 2012; Murillo 2016).

W okresie kolonialnym i początkach niepodległości Meksyku proces urbanizacji przebiegał wolno, pomimo istnienia już stosunkowo dużej liczby miast, były to głównie niewielkie ośrodki. Dopiero na przełomie XIX i XX wieku doszło do przyspieszenia industrializacji, co spowodowało również ożywienie urbanizacji. W historiografii Meksyku okres ten, obejmujący 34 lata rządów dyktatorskich Porfirio Diaza (1876–1911), określa się mianem porfiriatu. Dla gospodarki był to okres stabilności, co zaowocowało ożywieniem i wzrostem gospodarczym, w dużej mierze związanym z napływem inwestycji zagranicznych nie tylko do górnictwa, lecz także do przemysłu przetwórczego i budowy linii kolejowych. Wraz z rozwojem przemysłu nasiliły się ruchy migracyjne ze wsi do miast. O ile w 1900 r. ok. 80% ludności mieszkało w osiedlach liczących poniżej 2,5 tys. mieszkańców, to do roku 1910 odsetek ten spadł do 70%. Zwiększyła się także liczba i wielkość miast. O ile w 1900 r. jedynie 5 miast liczyło ponad 50 tys. mieszkańców, to w 1910 było ich już

siedem, a miast przekraczających poziom 20 tys. mieszkańców było już ponad 70 (Kuntz Ficker, Speckman Guerra 2016: 508–509).

Dekada lat 1910–1920 była okresem rewolucji meksykańskiej, która w wymiarze demograficznym doprowadziła do spadku liczby ludności kraju, a także do dużych migracji wewnętrznych, skutkujących zmianami w rozmieszczeniu ludności. Paradoksalnie, skutkiem tych rewolucyjnych przemieszczeń wewnętrznych było przyspieszenie procesów urbanizacyjnych, wynikające głównie z odpływu ludności wiejskiej do głównych miast. Jak zauważają J. Garciadiego i S. Kuntz Flicker (2016: 568) odsetek ludności mieszkającej w stolicach stanów w latach 1910–1921 wzrósł z 8% do niemal 12%. Zauważają oni także, że w trakcie tej rewolucyjnej dekady do miasta Meksyk dotarło ok. 100 tys. imigrantów. Szybki rozwój dotyczył także miast związanych z rozwojem przemysłu naftowego, jak np. Tampico. Rewolucja meksykańska przyczyniła się więc do ważnej zmiany społecznej, polegającej na masowym przepływie ludności wiejskiej do miast (Garciadiego, Kuntz Flicker 2016: 565–569; Żuławska 2010).

Od początku lat 20. do około 1945 roku trwała odbudowa i przebudowa Meksyku w myśl postulatów wspomnianej rewolucji. Sytuacja polityczna i gospodarcza kraju była jednak bardzo napięta. Dodatkowe trudności pojawiły się wraz z światowym kryzysem gospodarczym, na przełomie lat 20. i 30. XX wieku. Z kolei wybuch II wojny światowej i przystąpienie do niej USA miały bardzo pozytywny wpływ na gospodarkę meksykańską. Współpraca ze Stanami Zjednoczonymi i innymi państwami koalicji walczącej z państwami Osi (Japonią i Niemcami) zwiększyła napływ kapitałów zagranicznych i przyspieszenie industrializacji. Zaangażowanie w tę wojnę USA i państw europejskich zwiększyło popyt na towary meksykańskie, a także zmusiło do rozwinęcia w kraju produkcji tych wyrobów, które wcześniej importowano. Lata 40. XX wieku były więc okresem dynamicznego wzrostu gospodarczego, napędzanego przyspieszoną industrializacją. Przełożyło się to na dynamiczny wzrost ludności miejskiej. Jak zauważają L. Aboites i E. Loyo dekada ta przyniosła Meksykowi największy wzrost liczby ludności miejskiej w całym XX wieku. W latach 1921–1950 wskaźnik urbanizacji podwoił się z 14% do 28%, a liczba miast zwiększyła się z 39 do 84. Szczególnym beneficjentem dynamicznego rozwoju przemysłu oraz wzrostu zaludnienia było miasto Meksyk, które w latach 1921–1950 zwiększyło zaludnienie z 615 tys. do 2,8 mln mieszkańców (Aboites, Loyo 2016: 633).

Celem autorów artykułu było zbadanie, jak postępowały procesy urbanizacji Meksyku w latach 1950–2020. Szczególną uwagę zwrócono na określenie zmian w przestrzennym zróżnicowaniu poziomu urbanizacji oraz rozwój sieci miejskiej. Zbadano również jak zmieniła się struktura wielkościowa ośrodków miejskich w Meksyku. Za ośrodki miejskie, zgodnie z przyjętą od spisu ludności w 1930 r. zasadą, uznano miejscowości liczące co najmniej 2,5 tys. mieszkańców. Należy jednak podkreślić, iż już od lat 70. XX wieku większość meksykańskich badaczy zgłaszała zastrzeżenia do tak niskiego progu wielkościowego dla uzyskania statusu miejskiego, przy nieuwzględnianiu innych kryteriów miejskości, jak np. odsetka zatrudnionych w zawodach pozarolniczych. Należy tu podkreślić, że miejscowości z przedziału 2500–14 999 osób mają jednak miejsko-wiejski charakter, a udział zatrudnionych w sektorach pozarolniczych rośnie wraz z wielkością ośrodka. Większość badaczy zgadza się, że dopiero w przypadku miejscowości liczących

powyżej 15 tys. mieszkańców można mówić o w pełni miejskim ich charakterze (Unikel i in. 1978; Garza 2016). Zakres przestrzenny przedstawionych w artykule badań objął 31 stanów oraz Dystrykt Federalny, w którym leży stolica kraju – miasto Meksyk. Za badaczami meksykańskimi (Garza 2010) przyjęto podział stanów na 8 głównych regionów. W badaniach wykorzystano dane ze spisów ludności przeprowadzanych co dziesięć lat od 1950 do 2020 r. i udostępnianych przez Narodowy Instytut Statystyki i Geografii (*Instituto Nacional de Estadística y Geografía – INEGI*).

Rozwój demograficzny i proces urbanizacji w latach 1950–2020

W latach 1950–2020 w Meksyku nastąpił blisko pięciokrotny wzrost liczby ludności. Na początku analizowanego okresu populacja tego kraju wynosiła bowiem 25,8 mln, by w ciągu kolejnych 30 lat osiągnąć poziom ponad dwu i dwukrotnie większy (66,8 mln w 1980). Tak szybkie tempo wzrostu ludności wyraźnie spowolniło w dekadzie lat 80. XX wieku, a ta tendencja spadkowa utrzymała się w kolejnych dekadach. Pomimo wyhamowywania tempa przyrostu ludności, zaludnienie kraju w 2020 roku osiągnęło poziom 126 mln osób, i było niemal czterokrotnie wyższe (o 388,4%) niż na początku badanego okresu (tab.1, ryc.1).

Tak intensywny przyrost ludności Meksyku spowodowany był wysokim tempem przyrostu naturalnego wynikającym z poprawy sytuacji ekonomicznej kraju, a w konsekwencji lepszym dostępem do opieki zdrowotnej oraz poprawą i rozbudową sieci kanalizacyjnej, a także większym dostępem do pitnej wody. Szczególnie lata 1950–1980 były okresem dynamicznego rozwoju gospodarczego realizowanego w oparciu o strategię industrializacji poprzez substytucję importu. Bardzo dynamicznie rozwijał się w tym okresie przemysł przetwórczy, ale dotyczyło to także niektórych sektorów górnictwa, szczególnie wydobywania ropy naftowej (Czerny 1994; Velásquez Garcia i in. 2016).

Wraz z rosnącą populacją Meksyku oraz procesem industrializacji obserwowany był także bardzo intensywny wzrost liczby ludności zamieszkującej miasta w porównaniu z liczbą ludności wiejskiej (tab.1). W 1950 roku po raz ostatni odnotowano przewagę tej ostatniej, która stanowiła wtedy 57,4% społeczeństwa Meksyku, podczas gdy udział ludności miejskiej wynosił jeszcze 42,6%. Dane z kolejnego spisu ludności w 1960 roku wykazały już nieznaczną przewagę ludności miejskiej (50,7%), nad wiejską (49,3%). Następne dekady charakteryzowały się intensywnym wzrostem wskaźnika urbanizacji, co wynikało ze znacznie szybszego tempa przyrostu ludności miejskiej, przy bardzo wolnym już wzroście ludności wiejskiej. W badanym półwieczu liczba ludności miejskiej zwiększyła się ponad 9-krotnie, podczas gdy wiejskiej jedynie o 80,4%, co skutkowało stopniowym spadkiem jej udziału w ogólnym zaludnieniu Meksyku. Na początku lat 80. XX wieku ludność miejska stanowiła już 2/3 populacji, podczas gdy mieszkańcy wsi – tylko 1/3. Tendencja ta utrzymywała się przez kolejne dekady aż do 2020 roku, w którym liczba ludności miejskiej doszła do 99,3 mln, przy wskaźniku urbanizacji o wartości 78,8%. W tym samym czasie liczba ludności wiejskiej osiągnęła 26,7 mln, z udziałem w zaludnieniu krajowym tylko 21,2% (tab. 1, ryc. 1 i 2).

Tab.1. Zmiany liczby, dynamiki i struktury ludności w Meksyku w latach 1950–2020

Lata	Liczba ludności (mln)			Dynamika (1950=100%)			Struktura ludności (%)	
	ogółem	miejska	wiejska	ogółem	miejska	wiejska	miejska	wiejska
1950	25,8	11,0	14,8	100,0	100,0	100,0	42,6	57,4
1960	34,9	17,7	17,2	135,3	160,9	116,2	50,7	49,3
1970	48,2	28,3	19,9	186,8	257,3	134,5	58,7	41,3
1980	66,8	44,3	22,5	258,9	402,7	152,0	66,3	33,7
1990	81,2	58,0	23,3	314,7	527,3	157,4	71,4	28,7
2000	97,5	72,8	24,7	377,9	661,8	166,9	74,7	25,3
2010	112,3	86,3	26,0	435,3	784,5	175,7	76,8	23,2
2020	126,0	99,3	26,7	488,4	902,7	180,4	78,8	21,2

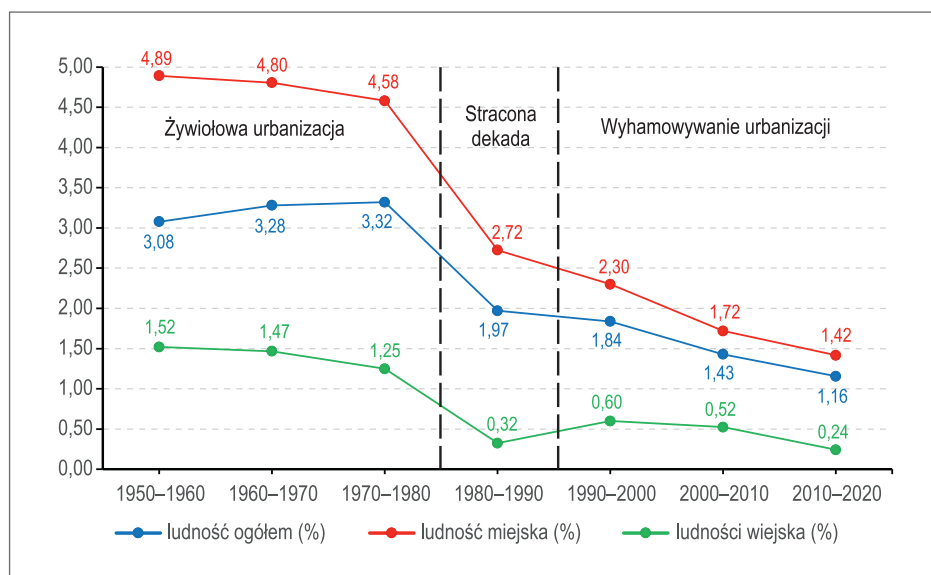
Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEGI, 2022

Analiza średniorocznego tempa zmian ludności w poszczególnych dekadach między spisowych pozwala zauważyć postępującą tendencję spadkową w latach 1950–2020 obejmującą zarówno ludność wiejską, jak i miejską. Śledząc dokładne wartości wspomnianego wskaźnika, można wyznaczyć trzy okresy z różnym tempem procesu urbanizacji, co związane było z zachodzącymi wtedy przemianami gospodarczymi. Pierwszy z nich obejmował lata 1950–1980 i charakteryzował się żywiołową urbanizacją, wynikającą z poprawy warunków gospodarczych i społecznych w kraju. Dziesięciolecie lat 80. XX wieku określa się mianem „straconej dekady”. Kryzys gospodarczy będący wynikiem ogólnościatowych problemów oraz wysokie zadłużenie zagraniczne znalazły swoje odzwierciedlenie także w spadku tempa przyrostu ludności, także i miejskiej. Ostatni okres obejmuje lata 1990–2020 i cechuje się stopniowym wyhamowaniem tempa urbanizacji. Wiąże się to ze stopniowym spadkiem tempa wzrostu ludności ogółem, które spada wraz z dalszym rozwojem gospodarczym Meksyku, zmianą modelu rodziny i przejściem demograficznym. W pierwszych dwóch dekadach XXI wieku różnica między średniorocznym tempem wzrostu notowanym dla ludności ogółem oraz dla ludności miejskiej stopniowo malała, co wskazuje na coraz mniejsze przepływy ludności między wsiami i miastami oraz na stopniowe wyhamowywanie procesu urbanizacji (ryc. 1).

W okresie żywiołowej urbanizacji wartość średniorocznego tempa wzrostu ludności ogółem przekraczała 3% rocznie, a w przypadku ludności miejskiej – nawet 4%. W dekadzie lat 1950–1960 wskaźnik średniorocznego tempa wzrostu ludności ogółem wynosił 3,08% i w kolejnych dwóch dekadach wzrastał, osiągając 3,32% w latach 1970–1980. W przypadku ludności miejskiej obserwowano natomiast odwrotną tendencję. Najwyższe wartości wskaźnika ludność miejska osiągnęła na początku analizowanego okresu (4,89%), a w kolejnych dekadach stwierdzono stopniowy spadek wartości badanego wskaźnika, aż do 4,58% w dekadzie lat 70. XX wieku. Podobną tendencję odnotowano w przypadku ludności wiejskiej, dla której również w dekadzie lat 50. XX wieku odnotowano najwyższą wartość tego wskaźnika – 1,52% a najniższą w latach 70. XX wieku – 1,25%. Warto również podkreślić, że wartości średniorocznego tempa wzrostu ludności wiejskiej były

dużo niższe niż w dla ludności ogółem, co wskazuje na duże przesunięcia ludności pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskimi, związane z żywiołową urbanizacją (ryc. 1).

Wysokie wartości średniorocznego tempa zmian ludności w pierwszych dekadach omawianego 70-lecia były wynikiem poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej po II wojnie światowej. Obserwowana w tym okresie znaczna przewaga wartości średniorocznego tempa zmian dla ludności miejskiej w stosunku do wiejskiej była efektem spadku znaczenia wsi na rzecz miast (Unikel i in. 1978; Garza 2003).

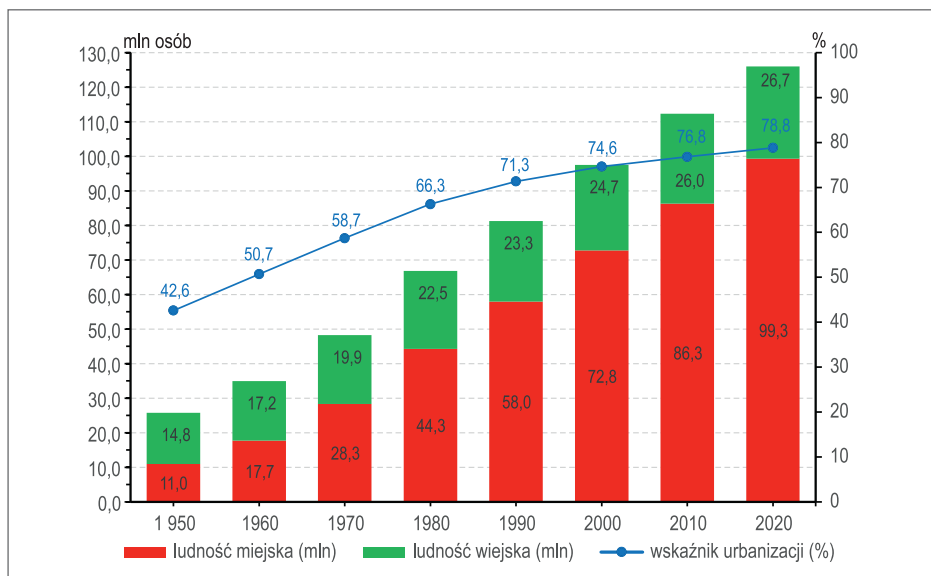
Ryc.1. Średnioroczne tempo zmian ludności miejskiej, wiejskiej i ogółem w Meksyku w latach 1950–2020 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie INEGI, 2022

Kolejny okres (tzw. straconej dekady lat 80. XX wieku) cechował się gwałtownym spadkiem wartości średniorocznego tempa zmian ludności we wszystkich trzech badanych grupach ludności. Jak już wcześniej wspomniano, wiązać to należy z głębokim i długotrwałym kryzysem gospodarczym. Średnioroczne tempo zmian dla ludności ogółem spadło w tej dekadzie do 1,97%, dla ludności miejskiej wynosiło 2,72%, natomiast najbardziej drastyczny spadek odnotowano w przypadku ludności wiejskiej, gdyż jego wartość spadła do 0,32%. Takie proporcje wartości średniorocznego tempa wzrostu ludności wskazują także, że skutki kryzysu gospodarczego szczególnie silnie odbiły się na ludności wiejskiej, skłaniając ją do migracji do miast i ograniczając jej przyrost do niespotykanego wcześniej minimum (ryc. 1).

Ostatni okres obejmujący lata 1990–2020 charakteryzował się zarówno wyhamowywaniem tempa przyrostu ludności jak i tempa urbanizacji, na co wskazywały coraz mniejsze różnice między wartościami średniorocznego tempa zmian ludności ogółem i ludności miejskiej. W przypadku ludności wiejskiej w dekadzie

lat 90. XX wieku odnotowano nieznaczny jej przyrost jednakże nadal wykazywała ona średnioroczne wartości przyrostu znacznie poniżej tych dla ludności ogółem. Świadczy to o dalszym odpływie ludności z terenów wiejskich do obszarów zurbanizowanych i choć liczba ludności wiejskiej cały czas nieznacznie wzrastała, to jednak traciła ona na znaczeniu w ogólnej strukturze ludności, potwierdzając tym samym postępującą urbanizację kraju (ryc. 1 i 2).

Ryc. 2. Zmiany liczby ludności miejskiej i wiejskiej oraz wskaźnika urbanizacji w Meksyku w latach 1950–2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEGI, 2022

Zmiany wskaźnika urbanizacji w Meksyku najintensywniejsze były w latach 1950–1980, czyli w okresie wspomnianego powyżej tzw. „meksykańskiego cudu gospodarczego”, charakteryzującego się rozkwitem gospodarki oraz poprawą warunków bytowych. Wartość wskaźnika wzrosła wówczas o prawie 25 punktów procentowych, z 42,6% do 66,3%. Znaczne zahamowanie wzrostu wskaźnika urbanizacji nastąpiło zaś w latach 80 XX wieku, wspomnianej już „straconej dekady”. Doszło wówczas do załamania gospodarczego, co mogło przełożyć się na spadek intensywności migracji ze wsi do miast, a w konsekwencji – do wyhamowania rozwoju miast, także w następnych dekadach. W 1990 roku wartość wskaźnika urbanizacji wyniosła 71,3%, a do 2020 doszła do 78,8%, czyli zwiększyła się jedynie o 7,5 punktu procentowego (ryc.1, ryc. 2).

Pomimo obserwowanego w ciągu ostatnich 30 lat spadku tempa urbanizacji demograficznej, warto podkreślić, że Meksyk stał się jednym z najbardziej zurbanizowanych krajów świata, a zmiany urbanizacyjne zachodzą tam nadal na dużą skalę. Współcześnie coraz mniejszą rolę odgrywa jednak urbanizacja demograficzna, a wraz ze spadkiem tempa przyrostu naturalnego, maleje także tempo wzrostu ludności miejskiej, natomiast coraz większą rolę zaczynają odgrywać zmiany

o charakterze jakościowym, zachodzące w meksykańskiej sieci miejskiej. Zmiany te manifestują się najwyraźniej w przekształceniach struktury wielkościowej miast oraz procesach suburbanizacji, metropolizacji oraz megalopolizacji.

Zmiany liczby i struktury wielkościowej miast w latach 1950–2020

W Meksyku miastem określa się jednostkę osadniczą przekraczającą 2500 mieszkańców, jednak przez wielu naukowców liczba ta uznawana jest za zbyt niską, dlatego prowadząc badania nad miastami stosują inne podziały wielkościowe (Szymańska, 2008). Badania prowadzone przez meksykańskich naukowców ustaliły, że dominujący miejski charakter, biorąc pod uwagę strukturę zatrudnienia, fizjonomię oraz wyposażenie w infrastrukturę komunalną wykazują dopiero miejscowości (*localidades*) liczące powyżej 15 tys. mieszkańców. Natomiast w przypadku mniejszych miejscowości, zaliczanych formalnie do miast, udział zatrudnienia w zawodach pozarolniczych maleje wraz z wielkością miejscowości, a wraz z nim najczęściej także infrastruktura komunalna i jej fizjonomia wykazuje większy niedorozwój (Unikel i in. 1978; Garza 1999; Garza 2016).

W niniejszym opracowaniu autorzy postanowili podzielić meksykańskie miasta ze względu na liczbę ich mieszkańców wyodrębniając cztery ich główne grupy. Pierwsza z nich obejmuje miasta bardzo małe (2500–14999 mieszkańców), czyli te które we wskazanych powyżej badaniach meksykańskich autorów wykazywały jeszcze mieszany charakter, zachowując, szczególnie w przypadku mniejszych ośrodków, silnie wiejski charakter. Było to szczególnie widoczne na początku badanego okresu w spisach ludności w 1950 i 1960 r. (Unikel i in. 1978; Rivera 1994). Druga grupa obejmuje miasta małe (15 000–49 999 mieszkańców), cechujące się już w pełni wykształconym miejskim charakterem zarówno wyposażenia infrastrukturalnego i struktury zawodowej ludności. Trzecią grupę stanowią miasta średnie liczące od 50 tys. do 0,5 mln mieszkańców, a czwartą i ostatnią stanowią miasta duże liczące 0,5 mln i więcej mieszkańców. Każdą z tych grup podzielono jeszcze na dwie podgrupy (tab. 2).

W latach 1950–2020 odnotowano ponad czterokrotny wzrost liczby miast, czyli miejscowości (*localidades*) liczących powyżej 2,5 tys. mieszkańców, z 983 do 4189. Wraz ze wzrostem liczby miast zmieniła się jednak ich struktura wielkościowa. W 1950 r. aż 91,4% ogólnej liczby miast stanowiły ośrodki bardzo małe (do 15 tys. mieszkańców), a kolejne 6,2% przypadało na miasta małe (20–49 tys.), podczas gdy miasta średnie stanowiły jedynie 2,3% ogółu, a stolica kraju – Meksyk – była wtedy jedynym miastem dużym, milionowym ośrodkiem. W 2020 r. nadal najmniejsze miasta (których liczba wzrosła do 3448) zdecydowanie dominowały w sieci miejskiej kraju, ale z udziałem mniejszym – 82,3% ogółu. Udział miast małych wzrósł do 12,2%, a miast średnich do 4,6%. Udział miast dużych zwiększył się z 0,1% do 0,95%, ale w 2020 było ich już 40, w tym aż 11 skupiało ponad milion mieszkańców (oprócz stolicy, także Guadalajara, Monterrey, Ecatepec, Tijuana, Puebla, León, Ciudad Juarez, Zapopan, Nezahualcoyotl i Mexicali) (tab. 2, INEGI 2022).

Tab. 2. Liczba miast w Meksyku wg grup wielkościowych w latach 1950–2020

Grupy wielkościowe miast	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Bardzo małe	898	1089	1474	1831	2170	2528	3021	3448
2 500–9 999	824	1017	1371	1650	1963	2291	2721	3087
10 000–14 999	74	72	103	171	197	237	300	361
Małe	61	86	119	196	263	335	413	509
15 000–19 999	22	35	47	77	96	109	304*	353*
20 000–49 999	39	51	72	119	167	226	109*	156*
Średnie	23	34	55	85	132	148	181	192
50 000–99 999	14	20	24	33	55	64	86	87
100 000–499 999	9	14	31	52	77	84	95	105
Duże	1	3	4	19	21	30	36	40
500 000–999 999	–	2	1	14	14	20	25	29
1 000 000 i więcej	1	1	3	5	7	10	11	11
Ogółem	983	1212	2170	2131	2586	3041	3651	4189

* – dla lat 2010 i 2020 podział na grupy wielkościowe 15 000 – 29 999 oraz 30 000 – 49 999

Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEGI, 2022, dane dla lat 1950, 1960 i 1970 za Unikel i in. 1978, s. 31

Oprócz wzrostu liczby miast, ważnym elementem przemian miejskiej sieci osadniczej w Meksyku były zmiany w redystrybucji ludności między poszczególne klasy wielkościowe. Jak już wspomniano wcześniej, liczba ludności miejskiej Meksyku wzrosła w badanym siedemdziesięcioleciu ponad 9-krotnie z 11,1 mln do ponad 99 mln osób. W klasie wciąż najliczniejszych miast bardzo małych odnotowano wzrost liczby mieszkańców od 3,9 mln w 1950 r. do 18,7 mln w 2020 r., lecz udział tej grupy miast w koncentracji ludności miejskiej spadł prawie dwukrotnie, z 35,4% do 18,9%, czyli o 16,5 punktu procentowego. Warto przy tym zaznaczyć, że w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku udział tej grupy miast w ogólnej liczbie ludności miejskiej wykazał jedynie nieznaczne wahania, co wskazywać może na zahamowanie dalszego spadku ich znaczenia pod tym względem (tab. 3 i 4).

O ile w 1950 r. w miastach małych mieszkało tylko 1,6 mln osób, to do 2020 liczba ta wzrosła ponad ośmiokrotnie, do 13,2 mln. W tym samym czasie jednak udział tych miast w koncentracji ludności miejskiej obniżył się o ponad 1 punkt procentowy z 14,4% do 13,3%. Warto jednak podkreślić, że najniższy udział w dystrybucji ludności miejskiej ta grupa miała w 1970 r. i wynosił on wtedy jedynie 9,9%. W kolejnych dekadach miasta małe zaczęły stopniowo odzyskiwać swoje znaczenie i w ciągu całego 50-lecia badań jedynie nieznacznie straciły na znaczeniu w redystrybucji ludności miejskiej. Warto zaznaczyć, że jedynie grupy miast bardzo małych i małych straciły na znaczeniu w koncentracji ludności miejskiej, bowiem o ile w 1950 r. skupiały 49,8% ogółu ludności miejskiej to w 2020 r. już tylko 32,2% (tab. 3 i 4).

Tab. 3. Ludność miejska Meksyku wg grup wielkościowych w latach 1950–2020 (w mln)

Grupy wielkościowe miast	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Bardzo małe	3,9	5,3	7,4	9,7	11,2	13,4	16,2	18,7
2 500–9 999	3,3	4,4	6,1	7,6	8,8	10,5	12,5	14,3
10 000–14 999	0,7	0,9	1,3	2,1	2,4	2,9	3,7	4,4
Małe	1,6	2,2	2,9	4,9	6,8	8,7	10,6	13,2
15 000–19 999	0,4	0,6	0,8	1,3	1,7	1,9	6,4*	7,4*
20 000–49 000	1,2	1,6	2,1	3,6	5,1	6,8	4,2*	5,9*
Średnie	2,7	4,1	7,7	13,7	22,1	24,9	28,4	30,6
50 000–99 999	0,8	1,5	1,7	2,3	3,9	4,5	5,9	6,1
100 000–499 999	1,9	2,5	6,0	11,4	18,2	20,4	22,5	24,5
Duże	2,9	6,4	11,3	16	17,9	25,7	31,2	36,5
500 000–999 999	–	1,5	0,5	9,2	8,9	12,5	16,4	20,6
1 000 000 i więcej	2,9	4,9	10,8	6,8	9,0	13,2	14,8	15,9
Ogółem	11,1	18,0	29,3	44,3	58,0	72,8	86,3	99,0

* – dla lat 2010 i 2020 podział na grupy wielkościowe 15 000 – 29 999 oraz 30 000 – 49 999

Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEGI, 2022, dane dla lat 1950, 1960 i 1970 za Unikel i in. 1978, s. 31

W badanym okresie najbardziej zyskały na znaczeniu w koncentracji ludności miejskiej Meksyku głównie miasta średnie i duże. W tych pierwszych liczba mieszkańców zwiększyła się z 2,7 mln w 1950 r. do 30,6 mln w 2020, co dało wzrost ich udziału w dystrybucji ludności miejskiej z 24,4% do 30,9%. Jeszcze większy przyrost ludności dotyczył miast dużych, których zaludnienie zwiększyło się z 2,9 mln do 36,5 mln, a ich udział w koncentracji ludności miejskiej wzrósł z 26% do 36,9%. Miasta duże skupiają więc obecnie największy odsetek ludności miejskiej, podczas gdy w 1950 r. dotyczyło to miast bardzo małych. Warto jeszcze zauważyć, że największy udział w koncentracji ludności miejskiej miasta duże osiągnęły w 1970 r. i wynosił on 38,6%. Był to początek ostatniej dekady żywiołowej powojennej urbanizacji, w czasie której szczególnie szybkie tempo rozwoju odnotowały miasta duże i średnie, co wynikało z przyspieszonej industrializacji i migracji ludności do takich ośrodków. Warto zaznaczyć, że w 1970 r. miasta średnie i duże skupiały łącznie 64,9% ogółu ludności miejskiej (tab. 3 i 4).

Tab. 4. Struktura ludności miejskiej Meksyku wg grup wielkościowych 1950–2020 (w %)

Grupy wielkościowe miast	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Bardzo małe	35,4	29,3	25,3	21,9	19,3	18,4	18,8	18,9
2 500–9 999	29,3	24,4	20,8	17,2	15,2	14,4	14,5	14,5
10 000–14 999	6,1	4,9	4,4	4,7	4,1	4,0	4,3	4,4
Małe	14,4	12,2	9,9	11,1	11,7	12,0	12,3	13,3
15 000–19 999	3,5	3,4	2,8	2,9	2,9	2,6	7,4*	7,4*

20 000–49 999	10,9	9,1	7,2	8,1	8,8	9,3	4,8*	5,9*
Średnie	24,2	22,8	26,3	30,9	38,1	34,2	32,9	30,9
50 000–99 999	7,2	8,5	5,8	5,2	6,7	6,2	6,8	6,2
100 000–499 999	17,3	14,2	20,5	25,7	31,4	28,0	26,1	24,7
Duże	26,0	35,6	38,6	36,1	30,9	35,3	36,2	36,9
500 000–999 999	0,0	8,4	1,8	20,8	15,3	17,2	19,0	20,8
1 000 000 i więcej	25,8	27,3	37,0	15,3	15,5	18,1	17,1	16,1
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* – dla lat 2010 i 2020 podział na grupy wielkościowe 15 000–29 999 oraz 30 000–49 999

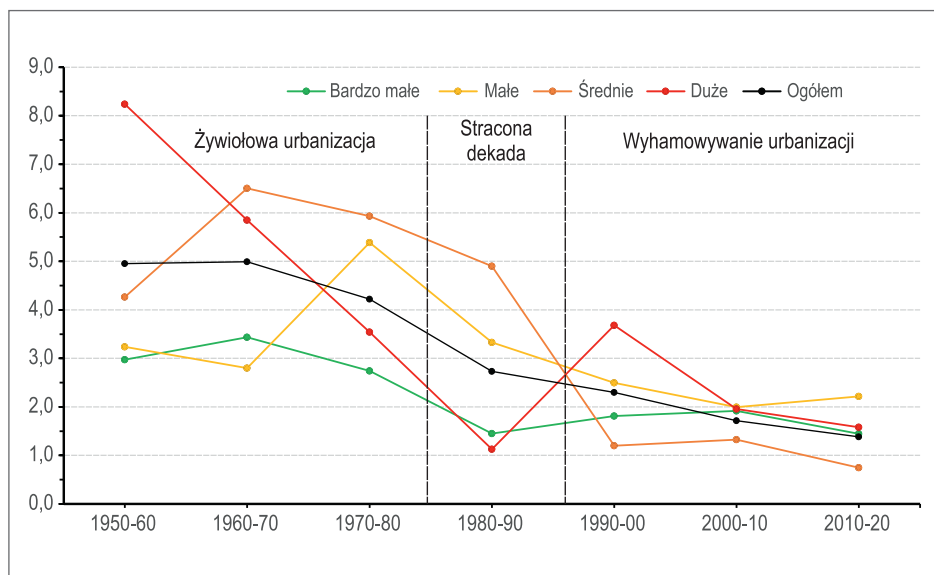
Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEGI, 2022, dane dla lat 1950, 1960 i 1970 za Unikel i in. 1978, s. 31

W okresie żywiolowej urbanizacji (1950–1970) we wszystkich grupach wielkościowych miast notowano najwyższe wartości średniorocznego tempa zmian ludności, które następnie uległy gwałtownemu spadkowi w okresie tzw. „straconej dekady” lat 80. XX wieku. W pierwszych dwóch dekadach tego okresu szczególnie szybkie średnioroczne tempo wzrostu notowały miasta średnie i duże, jednakże w przypadku tych drugich dekada lat 70. XX wieku charakteryzowała się gwałtownym wyhamowaniem tempa wzrostu i spadkiem jego wartości poniżej średniej notowanej dla wszystkich miast. Ten kryzys rozwoju demograficznego miast dużych pogłębił się jeszcze w latach 80., kiedy to średnioroczne tempo wzrostu ludności tych miast wynosiło jedynie 1,13% podczas gdy dla ludności miejskiej ogółem zanotowano wartość 2,73%. Najniższe tempo rozwoju ludności notowały w tym okresie miasta bardzo małe. Natomiast grupa miast małych po stosunkowo wolnym tempie rozwoju ludności w dekadach lat 50. i 60. XX wieku od dekady lat 70. XX w. znajduje się na drugim miejscu pod względem jego szybkości, a w ostatniej analizowanej dekadzie wysuwa się na pierwsze miejsce (tab. 5, ryc. 3).

Tab. 5. Średnioroczne tempo wzrostu ludności miejskiej Meksyku wg grup wielkościowych miast w latach 1950–2020 (w %)

Grupy wielkościowe miast	1950–1960	1961–1970	1971–1980	1981–1990	1991–2000	2000–2010	2011–2020
Bardzo małe	2,97	3,43	2,74	1,45	1,81	1,92	1,45
2 500–9 999	3,04	3,32	2,22	1,48	1,78	1,76	1,35
10 000–14 999	2,61	3,98	4,91	1,34	1,91	2,47	1,75
Małe	3,24	2,80	5,39	3,33	2,49	1,99	2,22
15 000–19 999	4,66	2,84	4,79	2,72	1,12	12,94	1,37
20 000–49 999	3,02	2,57	5,54	3,54	2,92	-4,82	3,50
Średnie	4,27	6,51	5,93	4,90	1,20	1,32	0,75
50 000–99 999	6,72	1,04	3,07	5,42	1,44	2,75	0,33

100 000–499 999	2,82	8,94	6,63	4,79	1,15	0,98	0,86
Duże	8,24	5,85	3,54	1,13	3,68	1,96	1,58
500 000–999 999	–	–10,24	33,46	–0,33	3,46	2,75	2,31
1 000 000 i więcej	5,52	8,23	–4,55	2,84	3,90	1,15	0,72
Ogółem	4,95	4,99	4,22	2,73	2,30	1,72	1,38

Ryc.3. Średnioroczne tempo wzrostu ludności miejskiej wg grup wielkościowych miast w latach 1950–2020 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z tabeli 5

* – dla lat 2010 i 2020 podział na grupy wielkościowe 15 000–29 999 oraz 30 000–49 999

Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEGI, 2022, dane dla lat 1950, 1960 i 1970 za Unikel i in. 1978, s. 31

Po „straconej dekadzie” widoczny był gwałtowny wzrost średniorocznego tempa zamian zaludnienia miast dużych (3,68%). W dekadzie lat 90. XX wieku były one najszybciej rozwijającą się grupą miast, podczas gdy dekadę wcześniej rozwijały się najwolniej. W okresie wyhamowywania urbanizacji załamanie średniorocznego tempa wzrostu obserwuje się w grupie miast średnich, które z lidera we wcześniejszych okresach stają się najwolniej rozwijającą się ludnościowo grupą miast. Może być to skutkiem procesu metropolizacji, który szczególnie promuje szybki rozwój ludności dużych metropolii, co zresztą znajduje potwierdzenie w stosunkowo wysokich wartościach średniorocznego tempa wzrostu miast dużych. Towarzyszył im też szybki rozwój małych i bardzo małych miast położonych w obszarach metropolitalnych, co również znajduje potwierdzenie w stosunkowo wysokich wartościach średniorocznego tempa wzrostu ludności odnotowywanych w ostatnich dekadach w grupie miast małych i bardzo małych (tab. 5, ryc. 3).

Przestrzenne zróżnicowanie procesu urbanizacji w latach 1950–2020

Zmiany urbanizacyjne zachodzące w badanym okresie w Meksyku zostały również przeanalizowane w układzie przestrzennym, w podziale kraju na osiem regionów oraz 31 stanów plus Dystrykt Federalny (stołeczny). Do szczegółowych badań autorzy wybrali 4 przekroje czasowe (lata 1950, 1980, 1990 i 2020), wyznaczające granice wyróżnionych i scharakteryzowanych wyżej trzech głównych okresów ewolucji procesów urbanizacji i towarzyszących im przemian społeczno-gospodarczych. Lata 1950–1980 były okresem realizacji strategii industrializacji poprzez substytucję importu i żywiłowego rozwoju urbanizacji. Okres od 1980 do 1990 to tzw. „stracona dekada”, w której kryzys gospodarczy oraz kryzys zadłużenia wpłynęły na osłabienie tempa urbanizacji i zmusiły władze Meksyku do zmiany polityki rozwoju gospodarczego, czyli do odejścia od strategii industrializacji poprzez substytucję importu na rzecz proeksportowej strategii rozwoju. Ta zmiana doprowadziła do liberalizacji wymiany handlowej, otwarcia się na napływ zagranicznych kapitałów zainteresowanych wykorzystaniem taniej miejscowej siły roboczej do produkcji na eksport, głównie do USA. Ukoronowaniem realizacji tej strategii, przyjmującej z jednej strony zalecenia tzw. konsensusu waszyngtońskiego, a z drugiej zmierzającej do integracji regionalnej i zdobycia dostępu do dużego rynku USA i Kanady stało się podpisanie w 1994 r. porozumienia o utworzeniu z tymi dwoma państwami organizacji NAFTA (Czerny 1994; Garza 1999, 2016).

W okresie żywiłowej urbanizacji obejmującej lata 1950–1980 odnotowano ponad dwu i półkrotny przyrost ludności Meksyku, któremu towarzyszył jeszcze większy, bo aż ponad czterokrotny, wzrost ludności miejskiej. Regionalne rozmieszczenie ludności wykazywało duże zróżnicowanie przestrzenne. Najludniejszym i najsilniej zurbanizowanym był Region Centralno-Wschodni, obejmujący stołeczny Dystrykt Federalny oraz otaczające go stany. W 1950 r. zamieszkiwało w nim 30,1% ogółu Meksykanów i aż 38,9% ogółu ludności miejskiej. Legitymował się on także najwyższym wskaźnikiem urbanizacji, sięgającym aż 55%. Warto również zwrócić uwagę, że region ten w badanym okresie charakteryzował się bardzo szybkim przyrostem ludności ogółem i ludności miejskiej o czym świadczą wyższe od średnich dla kraju wartości średniorocznego tempa ich wzrostu. W rezultacie do 1980 r. region ten zwiększył swój udział w koncentracji ludności ogółem do 35,2% ogółu mieszkańców kraju, a w przypadku ludności miejskiej – aż do 42%. W okresie żywiłowej urbanizacji, która wynikiem rozwoju przemysłu realizowanego w myśl strategii industrializacji poprzez substytucję importu, szczególnie dynamicznie rozwijał się stołeczny Meksyk oraz otaczające go stany (tab. 6).

W 1950 r. drugim pod względem koncentracji ludności był Region Centralno-Zachodni, którego głównym miastem (i zarazem drugim co do wielkości w kraju) była stolica stanu Jalisco – Guadalajara. W regionie tym zamieszkiwało wówczas 18,6% ogółu Meksykanów, natomiast miasta skupiały 18,4% ogółu ludności miejskiej kraju. Region ten jednak w analizowanym okresie odnotował znacznie wolniejsze od średniej krajowej tempo wzrostu ludności ogółem oraz ludności miejskiej, co sprawiło, że do 1980 r. jego udział w koncentracji ludności ogółem spadł do 16,6% ogółu mieszkańców kraju i 16,3% ogółu ludności miejskiej. Pozostawanie w cieniu Regionu Centralno-Wschodniego rozwijającego się dynamicznie wokół stolicy sprawiło, że region ten stracił trochę na znaczeniu w koncentracji ludności,

niemniej jednak utrzymał on drugą pozycję. W 1980 r. łącznie w obu tych regionach mieszkało 51,8% ludności ogółem i aż 58,3% ludności miejskiej Meksyku, potwierdzając tym samym tendencję do silnej koncentracji ludności i głównych miast w centralnej części kraju, która pojawiła się tu w czasach kolonialnych (tab. 6, ryc. 4).

Regionami, które w latach 1950–1980 zyskały na znaczeniu w koncentracji ludności ogółem oraz ludności miejskiej były: Północno-Zachodni i Północno-Wschodni. W przypadku pierwszego z nich, udział w koncentracji ludności zwiększył się z 6,7% do 8,2%, a w przypadku drugiego z 5,7% do 6,6% ogółu mieszkańców kraju, a ich udziały w koncentracji ludności miejskiej zwiększyły się odpowiednio z: 6,1% do 8,3% i z 7,2% do 8,2%. Odminną tendencję zaobserwowano natomiast w przypadku trzeciego z regionów przy granicy z USA, czyli Północnego. W badanym okresie notował on wolniejsze od średniej krajowej tempo wzrostu ludności ogółem i ludności miejskiej wskutek czego stracił na znaczeniu w jej koncentracji w skali kraju z 14,4% do 11,3% w przypadku ludności ogółem i z 12,7% do 10% odnośnie ludności miejskiej. Warto jednak zaznaczyć, że w 1980 r. wszystkie trzy północne regiony kraju należały do stosunkowo dobrze zurbanizowanych, o czym świadczą wysokie wartości ich wskaźników urbanizacji, z których najwyższą miał Region Północno-Wschodni gdzie wynosiła ona aż 82,1%. Wynikało to z bardzo silnej urbanizacji leżącego w tym regionie stanu Nuevo Leon (87,4%), którego stolica – Monterrey (zarazem czwarte co do wielkości miasto kraju) przeżywało w tym okresie dynamiczny rozwój demograficzny. Natomiast Region Północno-Zachodni należał do najszybciej urbanizujących się, z najwyższym tempem średniorocznego wzrostu ludności wynoszącym 5,83% (tab. 6, ryc. 4).

Warto jeszcze przyjrzeć się zmianom, jakie zaszły w Regionie Południowym, który notował w badanym okresie najniższe średnioroczne tempo wzrostu ludności (2,37%), przy średniej dla kraju równej 3,23%. Spowodowało to utratę przezeń znaczenia w koncentracji ludności ogółem, z 12,6% w 1950 r. do 9,8% w 1980 r. Wiązać to należy z gwałtownym odpływem migracyjnym mieszkańców z tego regionu do innych części Meksyku i za granicę. Region ten stanowią trzy typowo rolnicze stany (Chiapas, Oaxaca i Guerrero), dodatkowo zdominowane przez ludność indiańską zamieszkującą głównie na wsiach, dlatego też zarówno na początku, jak i na końcu badanego okresu notował on najniższe wskaźniki urbanizacji wynoszące odpowiednio: 21,6%, i 35,7%, a jego udział w koncentracji ludności miejskiej kraju nawet zmalał – z 6,4% do 5,3% (tab. 6, ryc. 4).

Nieco lepiej przedstawiała się sytuacja w Regionie Wschodnim oraz na Półwyspie Jukatan, notowały one bowiem średnioroczne tempo wzrostu ludności zbliżone do średniej krajowej, co pozwoliło im utrzymać udział w koncentracji ludności ogółem. Region Wschodni notował szybsze tempo urbanizacji, więc nieznacznie zyskał na znaczeniu w koncentracji ludności miejskiej, z 6,9% do 7,1% ogółu, natomiast wolniej urbanizujący się Półwysep Jukatan stracił na znaczeniu, z 3,3% do 2,7%. Warto jednak podkreślić, że w obrębie tego regionu znajdował się stan Quintana Roo, który w analizowanym okresie zanotował najwyższe tempo urbanizacji w skali całego kraju, a wartość średniorocznego wskaźnika wzrostu ludności miejskiej sięgnęła tam 10,2%. Należy jednak podkreślić, że stan ten był wówczas we wczesnej fazie zaludniania i dopiero tworzyła się tam sieć miast. W 1950 r. istniało w nim tylko jedno miasto, niewiele przekraczające 7 tys. mieszkańców, a do roku 1980 ich liczba zwiększyła się zaledwie do 9 (tab. 6, ryc. 4).

Tab. 6. Liczba ludności miejskiej i ogółem (w mln) oraz wskaźnik urbanizacji wg stanów Meksyku w latach 1950 i 1980

Regiony i stany	1950		1980		Wskaźnik urbanizacji (%)		Liczba miast		Średnioroczne tempo wzrostu ludności(%)	
	ogółem	miejska	ogółem	miejska	1950	1980	1950	1980	ogółem	miejskiej
Ogółem	25,78	10,97	66,85	44,30	42,6	66,3	983	2131	3,23	4,76
Północny-Zachód	1,72	0,67	5,48	3,69	39,1	67,2	59	184	3,93	5,83
Baja California	0,23	0,14	1,18	1,00	64,5	85,3	4	21	5,64	6,63
Baja California Sur	0,06	0,02	0,22	0,15	32,9	69,7	2	9	4,30	6,94
Nayarit	0,29	0,10	0,73	0,41	34,1	57,1	15	41	3,11	4,89
Sinaloa	0,64	0,18	1,85	1,05	27,9	56,7	15	65	3,62	6,10
Sonora	0,51	0,23	1,51	1,07	45,3	70,5	23	48	3,69	5,23
Północny	3,72	1,39	7,56	4,42	37,5	58,5	119	204	2,39	3,92
Coahuila	0,72	0,41	1,56	1,20	57,4	77,4	26	38	2,60	3,63
Chihuahua	0,85	0,37	2,01	1,41	44,1	70,3	22	40	2,92	4,53
Durango	0,63	0,18	1,18	0,60	28,7	50,4	21	39	2,12	4,06
San Luis Potosi	0,86	0,26	1,67	0,79	30,4	47,0	24	46	2,26	3,75
Zacatecas	0,67	0,17	1,14	0,43	25,0	37,5	26	41	1,80	3,18
Północno-Wschodni	1,46	0,79	4,44	3,64	54,5	82,1	35	78	3,78	5,21
Tamaulipas	0,72	0,38	1,92	1,45	53,0	75,1	18	37	3,34	4,55
Nuevo Leon	0,74	0,41	2,51	2,20	55,9	87,4	17	41	4,16	5,72
Centralno-Zachodni	4,80	2,02	11,11	7,23	42,0	65,1	197	353	2,84	4,35
Aguascalientes	0,19	0,10	0,52	0,37	54,9	70,4	4	12	3,44	4,30
Colima	0,11	0,07	0,35	0,26	60,1	74,7	9	16	3,82	4,58
Guanajuato	1,33	0,55	3,01	1,77	41,6	58,9	45	71	2,76	3,96
Jalisco	1,75	0,84	4,37	3,30	47,9	75,6	75	138	3,11	4,69
Michoacan	1,42	0,46	2,87	1,53	32,0	53,3	64	116	2,37	4,12
Centralno-Wschodni	7,76	4,27	23,53	18,62	55,0	79,1	305	728	3,77	5,03
Dystrykt Federalny	3,05	2,88	8,83	8,83	94,5	100,0	82	16	3,61	3,80
Hidalgo	0,85	0,18	1,55	0,51	21,2	32,7	26	53	2,02	3,51

Meksyk	1,39	0,37	7,56	6,01	26,4	79,4	80	330	5,80	9,76
Morelos	0,27	0,12	0,95	0,70	43,4	73,8	19	81	4,24	6,10
Puebla	1,63	0,54	3,35	1,90	33,2	56,8	69	182	2,44	4,29
Queretaro	0,29	0,07	0,74	0,35	24,2	47,4	6	21	3,21	5,56
Tlaxcala	0,28	0,11	0,56	0,32	38,8	57,6	23	45	2,26	3,62
Południowy	3,25	0,70	6,56	2,34	21,6	35,7	128	256	2,37	4,10
Chiapas	0,91	0,21	2,08	0,70	23,1	33,7	31	77	2,81	4,12
Guerrero	0,92	0,20	2,11	0,88	21,7	41,9	37	78	2,81	5,09
Oaxaca	1,42	0,29	2,37	0,76	20,7	32,0	60	101	1,72	3,21
Wschodni	2,40	0,76	6,45	3,15	31,6	48,8	97	242	3,35	4,86
Tabasco	0,36	0,08	1,06	0,41	21,9	38,2	13	33	3,65	5,58
Veracruz	2,04	0,68	5,39	2,74	33,3	50,9	84	209	3,29	4,76
Półwysep Jukatan	0,67	0,36	1,71	1,21	54,5	70,6	43	86	3,19	4,09
Campeche	0,12	0,07	0,42	0,29	57,4	69,4	11	18	4,21	4,87
Quintana Roo	0,03	0,01	0,23	0,13	26,9	59,1	1	9	7,34	10,20
Yucatan	0,52	0,29	1,06	0,78	55,2	73,5	31	59	2,43	3,42

Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEGI, 2022

W kryzysowych latach 1980–1990 odnotowano znaczący spadek tempa urbanizacji. Średnioroczne tempo wzrostu ludności miejskiej wyniosło wówczas w Meksyku jedynie 2,72%, podczas gdy wcześniej sięgało ono 4,76% (tab. 6 i 7). Wiązało się to również z dużymi zmianami w układzie przestrzennym procesu urbanizacji, który najkrócej można określić jako odejście od koncentracji ludności miejskiej stolicy i szerzej w Regionie Centralno-Wschodnim na rzecz bardziej policentrycznego rozwoju sieci miejskiej (Rivera 1994; Garza 1999, 2016).

W dekadzie lat 80. XX wieku Region Centralno-Wschodni charakteryzował się najniższym średniorocznym tempem wzrostu ludności ogółem (1,41%) oraz ludności miejskiej (1,79%). Natomiast w przypadku najbardziej zaludnionego Dystryktu Federalnego, w którym położone jest miasto Meksyk, odnotowano ujemne wartości średniorocznego tempa wzrostu wynoszące -0,7% dla ludności ogółem oraz -0,72% dla ludności miejskiej, co potwierdza wspomnianą powyżej tendencję do dekoncentracji ludności. Region ten nieznacznie stracił na znaczeniu w koncentracji ludności ogółem, z 35,2% w 1980 do 33,3% w 1990 roku, natomiast w przypadku ludności miejskiej odnotowano znacznie większy spadek, bo z 42,0% do 38,4%. Najbardziej widoczny spadek koncentracji ludności miejskiej odnotowano w przypadku Dystryktu Federalnego, który jeszcze w 1980 r. skupiał blisko 1/5 miejskiej populacji Meksyku, a w 1990 już tylko 14,2% (tab. 6 i 7).

Warto odnotować, że w okresie „straconej dekady” najszybciej urbanizował się Region Południowy, notując średnioroczne tempo wzrostu ludności miejskiej na poziomie 5,11%. Wcześniej, w latach żywiłowej urbanizacji, był on w grupie regionów notujących niskie tempo urbanizacji i legitymującym się najniższym

wskaźnikiem urbanizacji wynoszącym w 1980 r. zaledwie 35,7%. Odrabiając te urbanizacyjne zaległości, region ten wyraźnie zwiększył liczbę mieszkańców swych miast, z 2,34 mln do 3,86 mln osób, co sprawiło, że jego udział w koncentracji ludności miejskiej kraju wzrósł z 5,3% do 6,7%. Podobną sytuację odnotowano w przypadku Półwyspu Jukatan, który również wcześniej należał do regionów wolno urbanizujących się, a w dekadzie lat 80. XX wieku wyraźnie odrabiał dystans, notując średnioroczne tempo wzrostu ludności miejskiej na poziomie 4,13%. W przypadku tego regionu ważnym czynnikiem urbanizacji był rozwój turystyki, głównie w stanie Quintana Roo, który w tej dekadzie notował ponownie rekordowe tempo średniorocznego wzrostu ludności miejskiej, wynoszące 10,56% (tab. 6 i 7, ryc. 5).

Regionami, które w okresie „straconej dekady” również notowały szybsze od średniej krajowej średnioroczne tempo wzrostu ludności miejskiej były: Północno-Zachodni (3,35%) i Północny (3,19%). Także i wcześniej notowały one stosunkowo duże tempo urbanizacji, co było związane z rozwojem miast przygranicznych. Od połowy lat 60. XX wieku Meksyk zaczął realizować program *Maquiladoras fronterizas*, wspierający rozwój pracochłonnych gałęzi przemysłu w miastach strefy przygranicznej (Czerny 1994; Dorocki, Brzegowy 2014). Był to jeden z czynników przyspieszających urbanizację w północnych regionach i przyczyniający się także do napływu ludności do przygranicznych miast (Acosta 2009). Kryzys gospodarczy w dekadzie lat 80. XX wieku zmusił też Meksyk do zmiany strategii rozwoju gospodarczego i przestawienie się na bardziej proeksportową strategię, co było szczególnie widoczne w przemyśle samochodowym. Napływ nowych inwestycji motoryzacyjnych od lat 80. w dużej mierze skierowany był do północnych regionów Meksyku, z których produkcja kierowana była głównie na rynek USA. Liczne inwestycje koncernów samochodowych oraz ich kooperantów przyczyniły się do dalszego szybkiego rozwoju tamtejszych miast (Wójtowicz 2015, 2017). W rezultacie splotu tak sprzyjających czynników przygraniczne stany północnego Meksyku odnotowały zdecydowanie szybsze tempo urbanizacji i już w 1980 r. wyróżniały się wysokim wskaźnikiem urbanizacji, który do 1990 r. jeszcze bardziej wzrósł. Najwyższe jego wartości odnotowano dla Nuevo Leon (92,%) i Baja California (90,9%) (ryc. 4, tab. 7).

Ostatni z wydzielonych okresów, czyli lata 1990–2020, cechuje się dalszym spowalnianiem urbanizacji, co wiąże się z ogólnym spadkiem przyrostu ludności oraz osiągnięciem już przez większość stanów stosunkowo wysokiego poziomu zurbanizowania. W analizowanym 30-leciu średnioroczne tempo wzrostu ludności Meksyku wynosiło 1,48%, natomiast ludności miejskiej: 1,82% (tab. 7).

Zapoczątkowane w dekadzie lat 80. XX reformy i liberalizacja gospodarki oraz postępująca od 1994 r. integracja w ramach NAFTA sprawiły, że północne regiony kraju, które wówczas uzyskały silny impuls rozwojowy, nadal notowały przyspieszone tempo urbanizacji oraz przyrostu ludności. Szczególnie widoczne było to w regionach: Północno-Zachodnim, Północno-Wschodnim i Północnym, które w badanym okresie notowały znacznie wyższe od średniej krajowej średnioroczne tempo wzrostu ludności miejskiej, odpowiednio: 2,28%, 2,12% i 1,89%. Dwa pierwsze regiony notowały także wyższe od średniej krajowej tempo przyrostu ludności ogółem, odpowiednio: 1,83% i 1,87%, co wskazuje, że było ono wzmacniane napływem migracyjnym. W efekcie szybszego tempa urbanizacji, regiony te nieznacznie

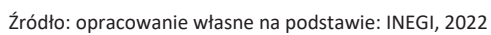
zwiększyły udział w koncentracji ludności miejskiej Meksyku. W przypadku Regionu Północno-Zachodniego był to wzrost z 8,8% do 10,1%, dla Regionu Północno-Wschodniego z 8,1% do 8,8%, a w Północnym z 10,4% do 10,7%. Warto również pamiętać, że w 2020 r. większość stanów tworzących tamte regiony notowała jedne z najwyższych w Meksyku wskaźników urbanizacji, odróżniając się szczególnie od południa kraju (tab. 7, ryc. 4).

Region Centralno-Wschodni, koncentrujący największy odsetek ludności miejskiej Meksyku i notujący w dekadzie lat 80. XX wieku gwałtowne spowolnienie urbanizacji utrzymał, tę tendencję także w kolejnym okresie, notując najniższe średnioroczne tempo wzrostu ludności miejskiej (1,52%). Co prawda, Dystrykt Federalny nie wykazywał już ubytku ludności miejskiej, ale wartość średniorocznego tempa jej wzrostu była najniższa w kraju wynosząc zaledwie 0,36% (tab. 7). Dekoncentracja mieszkańców Dystryktu Federalnego zaowocowała szybszym średniorocznym tempem wzrostu ludności miejskiej ościennych stanów, jak np.: Queretaro, Hidalgo, Tlaxcala i Puebla (ryc. 5). Nie zmienia to jednak faktu, że pomimo przesunięć wewnętrznych w redystrybucji ludności miejskiej region ten stracił na znaczeniu w jej koncentracji w skali kraju. O ile bowiem jeszcze w 1980 r. mieszkało w nim 42% ogółu mieszkańców miast Meksyku to do 1990 r. udział ten spadł do 38,4% a w 2020 wyniósł już tylko 35,2% (tab. 6 i 7).

Najszybciej urbanizującym się regionem w ostatnim analizowanym okresie był Półwysep Jukatan, w którym średnioroczne tempo wzrostu ludności miejskiej wynosiło 3,01%. W regionie tym znajdował się też najszybciej urbanizujący się wtedy stan – Quintana Roo, w który wartość analizowanego wskaźnika wynosiła aż 5,23%. Region ten jest przykładem urbanizacji turystycznej, kiedy to w wyniku rozwoju masowej turystyki (w tym szczególnie międzynarodowej) rozwinęły się miasta nastawione na jej obsługę. Szczególnie dobrze widać to właśnie na przykładzie stanu Quintana Roo, który jeszcze w 1980 r. był stosunkowo słabo zaludniony i zurbanizowany, a na jego sieć miejską składało się jedynie 9 miast. Natomiast w 2020 r. wskaźnik urbanizacji sięgnął w nim już ponad 90%, a liczba miast wzrosła 3-krotnie do 27 (tab. 6 i 7, ryc. 4 i 5).

Region Wschodni obejmujący stany Veracruz i Tabasco, leżące nad Zatoką Meksykańską nie osiągnął tak spektakularnego wzrostu ludności miejskiej jak Półwysep Jukatan. Średnioroczne tempo wzrostu ludności miejskiej wyniosło w nim w latach 1990–2020 zaledwie 1,30% i było najniższe na tle pozostałych regionów. Wydobycie ropy naftowej z szelfu Zatoki Meksykańskiej i związane z tym zanieczyszczenie wód hamuje rozwój turystyki w tym regionie i sprawia, że w analizowanym okresie notował on także niższe od średniej krajowej tempo rozwoju ludności ogółem, wskazujące na odpływ migracyjny stamtąd. W efekcie region ten stracił na znaczeniu zarówno pod względem koncentracji ludności ogółem, z 9,5% do 8,3% jak i ludności miejskiej, z 7,3% do 6,3% (tab. 7).

Odminną sytuację zaobserwowano natomiast w najsłabiej zurbanizowanym Regionie Południowym, który już w czasie „straconej dekady” zaczął nadrobić zapóźnienia urbanizacyjne i kontynuował je także w ostatnim okresie, notując stosunkowo wysokie średnioroczne tempo wzrostu ludności miejskiej (2,13%). Pozwoliło mu to nieznacznie poprawić wartości wskaźnika urbanizacji oraz udziału w koncentracji ludności miejskiej, co nie zmienia jednak faktu, że pozostaje on najsłabiej zurbanizowaną częścią Meksyku (tab. 7, ryc. 4).

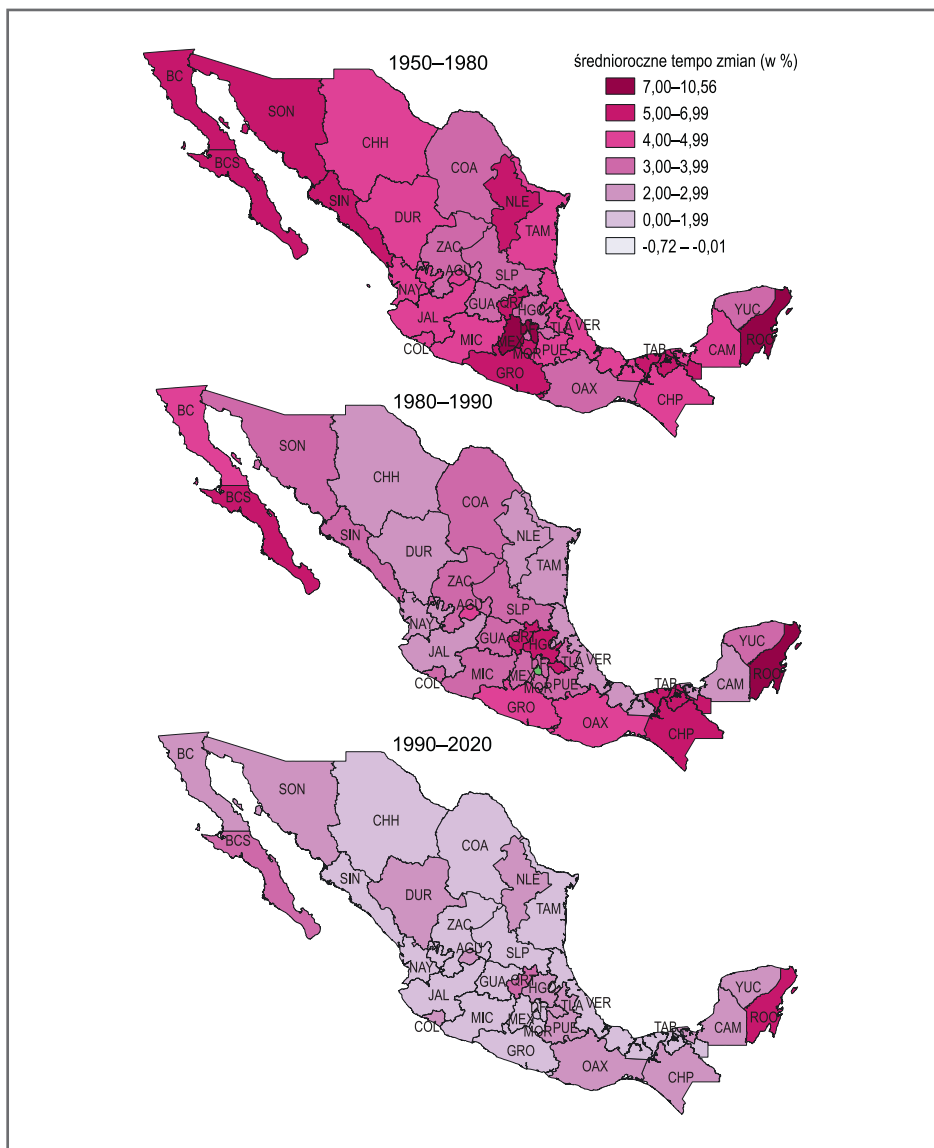
Tab. 7. Liczba ludności miejskiej i ogółem (w mln) oraz wskaźnik urbanizacji według stanów w Meksyku w latach 1990 i 2020

Regiony i stany	1990		2020		Wskaźnik urbanizacji (%)		Liczba miast		Średnioroczne tempo wzrostu ludności(%)	
	ogółem	miejska	ogółem	miejska	1990	2020	1990	2020	ogółem	miejskiej
Ogółem	81,25	57,96	126,11	99,43	71,3	78,8	2586	4189	1,48	1,82
Północny-Zachód	6,83	5,13	11,77	10,08	75,0	85,6	227	273	1,83	2,28
Baja California	1,66	1,51	3,77	3,52	90,9	93,4	32	53	2,77	2,86
Baja California Sur	0,32	0,25	0,80	0,73	78,3	91,5	12	15	3,12	3,66
Nayarit	0,82	0,51	1,24	0,89	62,1	71,8	45	57	1,36	1,85
Sinaloa	2,20	1,41	3,03	2,31	64,1	76,4	85	86	1,06	1,66
Sonora	1,82	1,44	2,94	2,63	79,1	89,3	53	62	1,61	2,02
Północny	9,04	6,05	13,27	10,62	66,9	80,0	239	282	1,29	1,89
Coahuila	1,97	1,70	3,15	2,90	86,1	92,3	44	44	1,57	1,81
Chihuahua	2,44	1,89	3,74	3,32	77,4	88,7	45	52	1,43	1,89
Durango	1,35	0,77	1,93	1,44	57,4	74,5	42	50	1,20	2,09
San Luis Potosi	2,00	1,11	2,82	1,92	55,2	67,9	53	64	1,15	1,85
Zacatecas	1,28	0,59	1,62	1,04	45,9	64,1	55	72	0,80	1,93
Północno-Wschodni	5,35	4,67	9,31	8,77	87,4	94,2	83	135	1,87	2,12
Tamaulipas	2,25	1,82	3,53	3,21	81,1	90,9	44	46	1,51	1,90
Nuevo Leon	3,10	2,85	5,78	5,57	92,0	96,2	39	89	2,10	2,25
Centralno-Zachodni	13,98	9,96	21,42	17,07	71,2	79,7	452	712	1,43	1,81
Aguascalientes	0,72	0,55	1,43	1,20	76,5	84,0	16	41	2,30	2,62
Colima	0,43	0,36	0,73	0,66	83,3	90,1	18	21	1,80	2,06
Guanajuato	3,98	2,53	6,17	4,46	63,4	72,3	99	168	1,47	1,91
Jalisco	5,30	4,34	8,35	7,37	81,9	88,2	159	261	1,52	1,78
Michoacan	3,55	2,19	4,75	3,38	61,6	71,2	160	221	0,98	1,47
Centralno-Wschodni	27,07	22,23	41,55	34,97	82,1	84,2	806	1574	1,44	1,52
Dystrykt Federalny	8,24	8,21	9,21	9,14	99,7	99,2	29	35	0,37	0,36
Hidalgo	1,89	0,85	3,08	1,84	44,8	59,8	82	176	1,65	2,63

Meksyk	9,82	8,29	16,99	14,43	84,4	84,9	300	679	1,85	1,87
Morelos	1,20	1,02	1,97	1,59	85,6	80,8	77	105	1,68	1,48
Puebla	4,13	2,65	6,58	4,95	64,3	75,2	214	345	1,57	2,10
Queretaro	1,05	0,63	2,37	1,87	59,7	79,1	37	109	2,74	3,71
Tlaxcala	0,76	0,58	1,34	1,14	76,5	84,7	67	125	1,91	2,26
Południowy	8,85	3,86	13,22	7,25	43,6	54,9	360	548	1,35	2,13
Chiapas	3,21	1,30	5,54	2,70	40,4	48,6	120	206	1,84	2,47
Guerrero	2,62	1,37	3,54	2,12	52,3	59,8	106	142	1,01	1,46
Oaxaca	3,02	1,19	4,13	2,44	39,5	59,1	134	200	1,05	2,42
Wschodni	7,73	4,25	10,47	6,25	54,9	59,7	300	493	1,01	1,30
Tabasco	1,50	0,75	2,40	1,23	49,7	51,4	60	148	1,58	1,70
Veracruz	6,23	3,50	8,06	5,02	56,2	62,2	240	345	0,86	1,21
Półwysep Jukatan	2,39	1,81	5,11	4,41	75,7	86,4	119	172	2,56	3,01
Campeche	0,54	0,37	0,93	0,70	70,0	75,1	25	33	1,85	2,09
Quintana Roo	0,49	0,36	1,86	1,68	73,9	90,4	18	27	4,52	5,23
Yucatan	1,36	1,07	2,32	2,04	78,6	87,7	76	112	1,79	2,16

Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEGI, 2022

Podsumowując przestrzenne zróżnicowanie procesu urbanizacji Meksyku w całym 70-leciu należy zauważyć, że przyjęty przez autorów podział jego na trzy okresy widoczny jest również w trakcie analizy danych regionalnych. W każdym z wyróżnionych okresów badane regiony wykazywały zróżnicowane tendencje urbanizacyjne. W okresie żywiołowej urbanizacji (1950–1980) na szczególną uwagę zasługuje dominujący proces koncentracji urbanizacji w regionie Centralno-Wschodnim, w którym znajduje się Dystrykt Federalny ze stolicą oraz otaczające go stany. Region ten na koniec tego okresu skupiał aż 42% ogółu ludności miejskiej kraju. W kolejnych dwóch okresach główną rolę zaczęły odgrywać procesy dekoncentracji ludności miejskiej oraz działalności gospodarczej, a szczególnie przenoszeniem tej drugiej do północnych regionów. Skutkowało to stopniowym spadkiem udziału regionu Centralno-Wschodniego, do 35,2% w 2020. Od dekad lat 80. XX wieku, także inne czynniki, poza industrializacją, zaczęły odgrywać ważną rolę w procesie urbanizacji. Najlepszym na to przykładem jest Półwysep Jukatan, który głównie w wyniku urbanizacji turystycznej stał się jednym z najbardziej zurbanizowanych regionów w kraju. Warto również wspomnieć, że regionem charakteryzującym się najniższym poziomem urbanizacji pozostał Południowy obejmujący stany: Guerrero, Oaxaca i Chiapas. Obszar ten cechuje się wysokim odsetkiem ludności indiańskiej, nadal zamieszkującej głównie na wsi, nie został też on objęty żywiołową industrializacją, a rozwijająca się tam turystyka etniczna, (głównie dzięki lokalnemu dziedzictwu kulturowemu, folklorze i rękodziele), nie ma jeszcze aż tak masowego charakteru aby wywołać przyspieszenie urbanizacji. Dlatego Region Południowy zarówno w okresie żywiołowej urbanizacji jak

Ryc. 5. Zmiany wskaźnika średniorocznego tempa wzrostu ludności miejskiej w Meksyku według stanów w podokresach 70-lecia 1950–2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie: INEGI, 2022

i w czasach jej wyhamowywania, notował niższe od średniej krajowej średnioroczne tempo wzrostu ludności ogółem, świadczące o jej odpływie stamtąd. Jedynie w okresie straconej dekady odnotował on odwrotną tendencję, co było związane z zahamowaniem migracji do innych części kraju w warunkach kryzysu gospodarczego. W ostatnim okresie wyhamowywania urbanizacji Region Południowy notował stosunkowo wysokie średnioroczne tempo przyrostu ludności miejskiej,

co świadczyć może o stopniowym doganianiu przezeń reszty kraju. W 2020 r., wspólnie z sąsiadującym z nim Regionem Wschodnim legitymował się on najniższymi wartościami wskaźnika urbanizacji, więc należy przypuszczać że w najbliższej przyszłości to właśnie tamte dwa regiony będą nadal nadrabiały swe urbanizacyjne zaległości.

Podsumowanie

W analizowanych latach 1950–2020 Meksyk dokonał dużego postępu urbanizacyjnego, czego wyrazem może być wzrost wskaźnika urbanizacji z 42,6% do 78,8% oraz liczby miast z 983 do 4189. Przebieg procesu urbanizacji w badanym okresie można podzielić na trzy fazy. Pierwsza z nich obejmująca lata 1950–1980 charakteryzowała się bardzo żywiołową urbanizacją, obejmującą praktycznie wszystkie stany, choć dominujące w tym okresie procesy koncentracji industrializacji i działalności gospodarczej w centralnej części kraju sprzyjały szybszemu rozwojowi miast w Regionie Centralno-Wschodnim, obejmującym także stolicę Meksyku. Region ten w 1980 r. skupiał aż 42% ogółu ludności miejskiej kraju.

Zaistniały w dekadzie lat 80. XX wieku kryzys gospodarczy oraz powiązany z nim wzrost zadłużenia kraju zmusiły władze Meksyku do zmiany strategii rozwoju gospodarczego, czyli do liberalizacji wymiany handlowej z zagranicą, a jednocześnie zachęciły do silniejszej integracji regionalnej z USA i Kanadą. Znalazło to także swoje odzwierciedlenie w przestrzennym układzie procesu urbanizacji. W regionie Centralno-Wschodnim nastąpiło gwałtowne spowolnienie urbanizacji, związane z dekoncentracją działalności przemysłowej, natomiast szybszy rozwój tego procesu zanotowały peryferyjne obszary. Na szczególną uwagę zasługują te z północy Meksyku, które od lat 90. XX wieku, wraz z wejściem tego kraju do NAFTA i zacieśnianiem współpracy gospodarczej z USA, zyskały dodatkowy impuls rozwojowy, który uwidocznił się także w przyspieszeniu urbanizacji, co szczególnie widać w przypadku stanów i miast przygranicznych (*border cities*). W ostatnim wydzielonym okresie obejmującym lata 1990–2020, można mówić o zdecydowanie bardziej policentrycznym rozwoju urbanizacji i spadku znaczenia centralnych regionów kraju. Wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym Meksyku pojawiły się także nowe czynniki przyspieszające urbanizację w różnych jego częściach. Przykładem urbanizacji turystycznej może być Półwysep Jukatan, a szczególnie stan Quintana Roo, w których rozwój masowej turystyki stał się w tym okresie dominującym czynnikiem przyspieszającym tam urbanizację. Pomimo stałego spadku tempa wzrostu ludności miejskiej, w najbliższych dekadach należy się spodziewać rozwoju urbanizacji, gdyż (jak wykazano w badaniach) w Meksyku nadal są regiony opóźnione pod tym względem. Ponadto należy zakładać, że dalszym przemianom będzie podlegać struktura wielkościowa miast i redystrybucja ludności w poszczególnych grupach wielkościowych miast. W dekadzie 2010–2020 najszybciej pod względem przyrostu ludności rozwijały się miasta małe leżące blisko dużych ośrodków, co było wynikiem postępujących procesów suburbanizacji i metropolizacji.

Literatura

- Aboites, L., Loyo, E. (2016). Budowa nowego państwa (1920–1945). W: E. Velásquez García, i. in., *Nowa historia Meksyku*. Warszawa: PWN, 582–636.
- Acosta, J.A.E. (2009). Migration and urbanization in Northwest Mexico's border cities. *Journal of the Southwest*, 51(4), 445–455.
- Aguilar, A.G., Gaizbord, B. (2001). La distribución espacial de la población. Concentración y dispersión. W: J. Gómez de León Cruses, C.R. Romero (red). *La población de México. Tendencias y perspectivas sociodemográficas hacia el siglo XXI*. México: Consejo Nacional de Población, Fondo de Cultura Económica, s. 553–604.
- Brown, K.W. (2012). *A History of Mining in Latin America. From the Colonial Era to the Present*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Czerny, M. (1994). *Restrukturyzacja przemysłu i rozwój regionalny Meksyku*. Warszawa: Centrum Studiów Latinoamerykańskich – CESLA, Uniwersytet Warszawski.
- Czerny, M. (2014). *Stare i nowe w przestrzeni miast Ameryki Łacińskiej*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Czerny, M., Czerny, A. (2017). Regularny układ przestrzenny miasta latynoamerykańskiego – historia i rozwój. *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej*, 6, 19–34. <http://dx.doi.org/10.18778/2300-0562.06.01>
- Dorocki, S., Brzegowy, P. (2014). The maquiladora industry impact on the social and economic situation in Mexico in the era of globalization. W: M. Wójtowicz, A. Winiarczyk-Raźniak (red.). *Environmental and socio-economic transformations in developing areas as the effect of globalization*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 93–110.
- Garciadiego, J., Kuntz Flicker, S. (2016). Rewolucja meksykańska. W: E. Velásquez García, i in., *Nowa historia Meksyku*. Warszawa: PWN, s. 528–581.
- Garza, G. (1999). Global economy, metropolitan dynamics and urban policies in Mexico. *Cities*, 16(3), 149–170.
- Garza, G. (2003). *La urbanizacion de Mexico en el siglo XX*. Mexico: El Colegio de Mexico.
- Garza, G. (2016). The transformation of the urban system in Mexico. W: T. Champion, G. Hugo (red.), *New Forms of Urbanization*. New York: Routledge, s. 153–170.
- Garza, G., Schteingart, M. 2010. *Los grandes problemas de Mexico, Desarrollo urbano y regional*. Mexico: Colegio de Mexico.
- Hardoy, J.E. (1973). *Pre-Columbian cities*. New York: Walker and Company.
- Kuntz Ficker, S., Speckman Guerra, E. (2016). Porfiriato. W: E. Velásquez García, i in., *Nowa historia Meksyku*. Warszawa: PWN, s. 481–527.
- Murillo, D. V. (2016). *Urban Indians in a silver city: Zacatecas, Mexico, 1546–1810*. Stanford: Stanford University Press.
- Olko, J. (2010). *Meksyk przed konkwistą*. Warszawa: PIW.
- Rivera, S. (1994). Desarrollo y urbanización regional en México, 1970–1990. *Estudios Demográficos y Urbanos*, 9(3), 657–699.
- Szymańska, D. (2008). *Urbanizacja na świecie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Unikel, L., Ruiz, C., Garza, G. (1978). *El desarrollo urbano de México: diagnostico e implicaciones futuras*. México: El Colegio de México.

- Velásquez García, E. i inni. (2016). *Nowa Historia Meksyku*. Warszawa Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wyrobisz, A. (1978). Teoria i praktyka budowy hiszpańskich miast kolonialnych w Ameryce Północnej w XVI–XVIII wieku. *Przegląd Historyczny*, 69(2), 185–213.
- Wójtowicz, M. (2015). Przekształcenia przestrzennej struktury meksykańskiego przemysłu samochodowego pod wpływem BIZ. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 29(1), 7–26.
- Wójtowicz, M. (2017). Rola przemysłu samochodowego w rozwoju społeczno-gospodarczym Meksyku. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 31(4), 83–102. <https://doi.org/10.24917/20801653.314.6>
- Żuławska, U. (2010). Gospodarcze postulaty rewolucji meksykańskiej a ich realizacja. *Ameryka Łacińska. Kwartalnik Analityczno-Informacyjny*, 3–4(69–70), 19–27.

Źródła danych

INEGI (2022). *Censos y Conteos de Población y Vivienda*. Instituto Nacional de Estadística y Geografía – INEGI, Mexico, DF. <https://www.inegi.org.mx/programas/ccpv/2020/default.html>

Notka biograficzna o autorze: Mirosław Wójtowicz, dr nauk o Ziemi w zakresie geografii (specjalność geografia społeczno-ekonomiczna), adiunkt w Katedrze Geografii Społeczno-Ekonomicznej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół zagadnień procesów urbanizacji i industrializacji oraz turystyki kulturowej w Ameryce Łacińskiej, ze szczególnym uwzględnieniem Argentyny, Brazylii i Meksyku.

Biographical note of author: Mirosław Wójtowicz, Ph.D. in Earth Sciences in the field of Geography (specialization in Socio-Economic Geography), associate professor in the Department of Socio-Economic Geography at the Pedagogical University of Cracow. His research interests focus on issues of urbanization and industrialization processes as well as cultural tourism in Latin America, with particular emphasis on Argentina, Brazil and Mexico.

ORCID: 0000-0003-3633-745X

miroslaw.wojtowicz@up.krakow.pl

Notka biograficzna o autorze: Aleksandra Skwarek, mgr geografii (specjalność geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna), doktorantka Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Do jej zainteresowań badawczych należą procesy demograficzne, urbanizacyjne i globalizacyjne na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem państw Ameryki Łacińskiej.

Biographical note of author: Aleksandra Skwarek, MSc of Geography (specialization in Socio-Economic Geography and Spatial Economy), a doctoral student at the Doctoral School of the Pedagogical University of Cracow. Her research interests include demographic, urbanization and globalization processes in the world, with a special focus on Latin American countries.

ORCID: 0000-0001-7422-7855

e-mail: aleksandra.skwarek@doktorant.up.krakow.pl